

Pojam, suština i značaj filozofije prava

U okviru predavanja danas tematiziramo pokušaje definisanja filozofije prava, zatim ćemo ukazati na njenu razvojnost, predmet, metod i jezik. U zaključnom dijelu predavanja izlažu se sadržajni elementi filozofije prava kao posebne filozofske discipline.

Definicija filozofije prava

Filozofija prava predstavlja granu praktičke filozofije, pored etike i političke filozofije. Predmet filozofije prava je star gotovo koliko i sam individuum i znanje o njemu. Cjelovito znanje o pravu može pružiti jedino filozofija. Uprkos tome što postoji saglasnost da se filozofija prava odavno uključila u sistem nauka, u kojem ima povlašteno mjesto, ipak su očigledne nedoumice i razlike u poimanju njenog karaktera i odgovora na krucijalno pitanje: šta ona zapravo predstavlja: znanje o pravu uopšte ili samo o jednom pravu - pozitivnom? Bezpredmetno je tragati za opšteprihvaćenim odgovorom, jer postoji onoliko odgovora koliko i filozofskih doktrina o pravu. Izlaganju kompleksne materije, prethodi i tvrdnja o ontološkom karakteru prava: predmet prava je bitak prava.

Bez obzira na to što ne postoji opšteprihvaćeni odgovor na apostrofirano pitanje što doprinosi i činjenica da je filozofija prava samo jedan segment filozofije gdje nema konačnih odgovora, jer svaki odgovor predstavlja i pitanje - sigurno je tačno da filozofija prava predstavlja isječak ljudskog mišljenja, stvaranog tokom višestoljetnog razvoja filozofije. Može se govoriti, da filozofija prava predstavlja skup filozofskopravnih shvatanja raznih filozofa, između kojih postoje očigledne razlike u pristupu, načinu argumentovanja, razumijevanja i eksplikacije pojma prava.

Ako se apstrahuju razlike između raznih učenja, pravaca i sistema, može se reći da filozofija prava predstavlja filozofsko razumijevanje prava uopšte. Uprkos razlikama, razna učenja o pravu čine jednu cjelinu - filozofiju prava. Ona otuda vrši najapstraktnije intervencije u pojam prava, bilo u njegovoj cjelini ili u njegovim pojedinim aspektima, po čemu se i razlikuje od ostalih oblika znanja. Pored toga, ona neizbježno transcendirira granice prava i poprima, na imanentan način, kosmopolitsku dimenziju.

Mada se kasnije više govori o različitim određenjima zadatka filozofije prava, dovoljno je ovdje navesti odredjenje, koje daju predstavnici filozofije pozitivnog prava - Kelsen i Radbruch. Središnji je zadatak filozofije prava, smatraju oni, da odgovori na pitanje koja pravila pravo treba da usvoji ili da utemelji. Sa tom tvrdnjom istupa Hans Kelsen, razvijajući filozofiju pozitivnog prava. Kelsen i Radbruch, istina, ne osporavaju postojanje filozofije prava, ali odbacuju prirodno pravo. Ipak, uprkos toj zajedničkoj konstataciji, između njihovih shvatanja postoji razlika, što se vidi u tome što Kelsen smatra da je specifičan predmet filozofije prava - problem pravde. Tumačeći pravdu moralnim postulatom, on filozofiju prava proglašava granom moralne ili etičke filozofije. Pored toga, Hans Kelsen ne razlikuje, kao što to čine drugi, naprimjer Erik Vajl individuu od moralne osobe. Individua nikad nije univerzalizirana, smatra Vajl, njeno pozitivno djelovanje svoju pokretačku snagu nalazi u onome što je u njoj najindividualnije, što je u njemom svijetu najpartikularnije. Nasuprot individui, moralna osoba jest univerzalna; ona teži za umnom saglasnošću sa samom sobom, a djeluje na samu sebe da bi u sebi dovela u sklad um i empirijsku volju i tada je sloboda identična sa umom. Djelovanje moralne osobe znači djelovanje na sebe samu; u njoj samoj mora um da pobijedi strast, univerzalno mora da vlada nad partikularnim i da ga transformira, a njena vlastita subjektivnost mora postati univerzalna (Muhović, 2008: 12). Ne ulazeći dalje u jednostranosti njihovog poimanja pravde, ovdje je potrebno samo istaći da pravda zauzima centralno mjesto antičke, srednjovjekovne i novovjekovne filozofije.

Budući da je filozofija najopštije znanje o svijetu, kojem pripada i čovjek, onda i pravo, kao dio tog svijeta, ne ostaje izvan tog proučavanja. Filozofi su različito poimali pojam prava. Tamo gdje nije riječ o sistematskom izlaganju prava, nego o toj temi raspravljaju manje sistematski i tek površno, ne mogu se očekivati ni cjeloviti uvidi. Najcjelovitije i najznačajnije zahvate u istoriji razvoja filozofije izveli su Kant i Hagel. Od tada se s pravom može smatrati da je filozofija prava sastavni dio filozofije uopšte, odnosno filozofija prava predstavlja jednu posebnu sferu filozofske misli. Taj stav je prisutan i danas. Otuda proizilazi, dakle, da isto onako kako svaki filozof razmišlja o pravu isto tako se diferencira i oblikuje filozofija prava. To se očituje ne samo u antičkim učenjima, srednjovjekovnoj filozofiji, zatim u učenjima novovjekovnih filozofa, njemačkom klasičnom idealizmu, gdje

iščekava prirodno pravo, nego i u modernom mišljenju - u kojem su prisutne razne tendencije, od filozofije pozitivnog prava pa sve do pokušaja renesanse prirodnog prava i tendencija psihološkog redukcionizma u pravu.

Pojavom čiste teroje prava, koju razvija Hans Kelsen, dolazi do prekida tijesne veze između opšte filozofije i pravne nauke. Tim raskidom stvorena je pretpostavka osamostaljenja i oblikovanja filozofije prava. Tek tada je pravo, smatraju pristalice raskida veze između opšte filozofije i pravne nauke, dobilo konačno pravi smisao. Njihova greška se reflektuje u tome što zaboravljaju da filozofija uopšte značajno utiče tako što daje opšte konceptualne okvire, polazište, sadržajne elemente, pa i instrumentarij osamostaljenoj i oblikovanoj filozofiji prava. Stoga i nastaje korelacije formiranih filozofskih pravaca i struka, protagonista opšte filozofije i filozofije prava: pozitivizam, fenomenologija, egzistencijalizam etc. Sam karakter filozofije uopšte i pravne nauke ukazuje na nužnost raznih formi njihova povezivanja. Iz samog karaktera filozofije i prave nauke javljaju se razne forme njihovog povezivanja, iz čega proizilazi da su polazišta filozofije uopšte osnova filozofije prava (Muhović, 2008: 13).

Filozofija prava pripada praktičkom dijelu filozofije, ona, za razliku od drugih filozofskih disciplina, ne pita, naprimjer o svijetu, bitku, smislu i načinima bitka (to propituje ontologija), niti o spoznaji (što je predmet opšte teorije saznanja), niti, na kraju, o vrijednostima (što postavlja aksiologija). Ona njen interes fokusira na ljudski oblikovan svijet i socijalni bitak, na smisao i svrhu prava u ljudskom svijetu - što znači da istražuje umne principe, na kojima vi se svako društvo trebalo bazirati ili, društvo uređeno na uman način - na njihovu spoznaju i na vrijednosti pravnih fenomena. Iz gore napisanog slijedi da filozofija prava ima specifičan zadatak u odnosu na ontologiju, koja pita o bitku, smislu bitka i njegovim načinima, kao i u odnosu na ostale filozofske discipline - opštu teoriju saznanja i aksiologiju. Prema tome, ontologija, opšta teorija saznanja i aksiologija uvijek pitaju za ono što čini njihov predmet. Međutim, filozofija prava sadrži filozofsko razumijevanje pravnog bitka, pravne spoznaje i pravne vrijednosti. To su njeni sastavni dijelovi, bez kojih se ona ne može zamisliti. Ova tri sadržajna elementa - pravna ontologija, pravna teorija saznanja i pravna aksiologija čine njenu unutrašnju strukturu. To znači da filozofija prava ima jedno veoma kompleksno kulturno duhovno nastajanje, koje ima svoju vlastitu istoriju, pa kao

takva zauzima značajno mjesto u istorijskom razvoju filozofije i znanja koje ova nudi (Muhović, 2008: 13).

Filozofija prava čini sadržaj i nerazdvojni dio filozofije uopšte. ona je nezamisliva, bez pomenutih čvrsto povezanih elemenata: prvo, ontoloških, koji čine znanje o samom biću i njegovim sastavnim dijelovima; drugo, teorijskosaznajnih, koji se odnose na sva znanja o metodu, mogućnostima i tehnikama spoznaje prava, te njegovih osnovnih sastojaka i njihovih svojstava i, treće, aksioloških, koji se odnose na znanje o ciljevima prava i njegove najvažnije elemente i vrijedonosna tematiziranja pravnih fenomena.

Nije potreban poseban napor, pa konstatovati da je filozofija prava od izuzetnog teorijskog značaja za sagledavanje i razumijevanje prirode i sadržaja prava i države. Ona pruža najdublja i najvrednija teorijska znanja o pravu, koja daje i onda kada je pozitivistički usmjerena, a posebno kada prevazilazi to područje i zahvata očiglednu kompleksnost prava i države, odnosno kada istražuju stvarnu suštinu države i prava. Jer pravo, kao najkompleksnija socijalna struktura, sa svim svojim dimenzijama, elementima i momentima može se razumjeti i objasniti ukoliko postoji saradnja između raznih društvenih nauka i filozofije prava. Ona može da transcendirira ne samo granice i jednostranosti drugih nauka i naučnih disciplina, već i svoje sopstvene nedostatnosti. Bez filozofije prava, druge nauke, sociologija prava i pravne nauke, pružaju blijedu sliku o pravu i pravnim fenomenima.

Pored svog teorijskog značaja za sagledavanje i objašnjavanje njenog predmeta, filozofija prava ima izuzetno praktički značaj kako za naučnike, tako i za praktičare u cilju razumijevanja pravog smisla prava. Bez nje, praktičari postaju priučene zanatlije, koji mehanički i neadekvatno pretvaraju zakonske norme u tehnički instrument vladanja ljudima, statusima, grupama i globalnim društvima (Muhović, 2008: 14).

Kriteriji definisanja filozofije prava, njenog predmeta i metoda

Sa početkom od svog drugog razdoblja, koje počinje na pragu 19. stoljeća, filozofija prava različito je definisana, a i danas nema unificiranog određenja. Raznovrsne uvide o tome nije moguće pomiriti. Od antike, pa do početka 19. Stoljeća filozofija prava predstavlja učenje o prirodnom pravu.

Istorija razvoja filozofskog mišljenja pokazuje da su prisutna razna i kontradiktorna učenja o pravu, krenuvši od onih, unutar kojih postoje mnoge varijante, koje upotrebljavaju termin prirodno pravo, kao nešto subjektivno, pa do onih koji govore o pozitivnom pravu. I to je jedan, između ostalih, od pokazatelja da se ne samo filozofija uopšte različito shvaćala, nego se različito tumačila i filozofija prava. Iz gore opisanog rezultira se da izraz filozofija prava nema utvrđeno, jasno i određeno značenje. Bez intencija da se uzlazi u detalje njenih različitih određenja, predmeta i metoda, potrebno je ukratko prezentirati neka određenja filozofije prava. Prije toga, potrebno je istaći da govor o filozofiji prava, posebno onoj modernoj, podrazumijeva i metodologiju nauke o pravu, koja predstavlja posebnu disciplinu filozofije spoznaje, dok filozofija prava u užem smislu, kako je neki definišu, čini samo jedan dio filozofije „akcije“ (Muhović, 2008: 15).

Prvu grupu shvatanja čine ona koja smatraju da filozofija prava, kao i svaka moderna filozofija, ima zadatak da traga za univerzalnim u pojedinačnom. Stoga, ona treba priznati univerzalnu vrijednost individualnog, te da uputi na sagledavanje imanentne univerzalnosti u individualitetu. Razlog postojanja filozofije prava leži u postojanju same filozofije, pa otuda ona nije posebna filozofija, ni disciplina filozofije. Taj uvid o filozofiji prava predstavlja samu filozofiju, koja je usmjerena na proučavanje jednog posebnog predmeta socijalne stvarnosti, prava.

Drugu grupu predstavljaju dva u osnovi slična stajališta. Prvo stajalište polazi od stava da filozofija prava objašnjava probleme pravde, apriorne pretpostavke pojma prava, temelje prava i prirodno pravo i, napokon, fenomene prava. Drugo stajalište, slično prvom, opširnije određuje predmet filozofije prava. Njegovi predstavnici smatraju da filozofija prava jest sfera filozofije znanja; filozofija prava nastoji da pruži znanje o prirodi pravde, o transcendentnom i imanentnom modelu postojanja prava, o vrijednostima koje ono sadrži, o objektivnom karakteru prava i njegovim izvedenim značenjima, o odnosu prava i pravde i, napokon, o onome što je u pravu izraz prirode i onome što je proizvod konvencije.

Treću grupu stajališta čine, isto tako dva stajališta. Prvo stajalište filozofiju prava reducira na jedno refleksivno stajalište o prirodi i formama spoznaje, o njihovoj vrijednosti, kao i ciljevima i vrijednostima raznih ljudskih aktivnosti. Filozofija prava, zaključuju predstavnici

ovog uvida, treba da postoji, kao što postoji filozofija nauke ili filozofija morala. Drugo stajalište smatra da filozofija prava razmatra ideju države i prava, pa ona stoga čini dio opšte filozofije. To takvom mišljenju, teorija opšte filozofije prava jest potpuna samo ukoliko obuhvata cjelokupnu materiju filozofije prava, države i socijalnog poretka. Iz toga slijedi da predmet filozofije prava, kao i svake filozofije, jest ideja. Idejom prava determiniran je pojam prava; ovdje je pravo pojmljeno kao skup pravila koja bi trebala da vode ideju prava. Taj skup se oslanja na ideju prava. Četvrtu grupu mišljenja čine oni uvidi koji razlikuju filozofiju prava od filozofskog proučavanje nauke o pravu. To proučavanje čini posebnu posebnu primjenu opštih načela teorije spoznaje, odnosno metodologiju nauke o pravu (Muhović, 2008: 16).

Navedena određenja filozofije prava i njenog predmeta pokazuju, pored razlika, neke zajedničke elemente. Odsustvo jedinstvenog odgovora na pitanje šta je filozofija prava proizilazi prvenstveno otuda što ne postoji jedna jedinstvena filozofija, nego mnoštvo različitih pravaca, između kojih postoji manja i veća udaljenost. To znači da - ako se samo polazi od opštih tvrdnji o filozofskom znanju koje se tiče prava - se ne dobija skoro nikakvo određenje filozofije prava. Za ovo je dovoljno navesti razliku između idealističke i materijalističke filozofije, što bitno utiče na oblikovanje filozofije prava. Isto tako, iz razlike spekulativne filozofije i pozitivne filozofije nastaju odgovarajuće razlike o filozofiji prava. Ovo predstavlja neku vrstu deduktivnog izvođenja karaktera filozofije prava iz karaktera same filozofije. U tom kontekstu može biti napisano da tu i nema nekog predmetnog određenja filozofije prava. Predmet koji se naziva pravom dobija svojstva koja slijede iz opštih filozofskih pretpostavki. Iz toga slijedi da je sve predodređeno opštim filozofskim stajalištem ili pojedinim ključnim postavkama.

Savremeno filozofsko mišljenje se karakteriše raznim pravcima o pravu, što je prisutno nakon smrti Hegela. Od svih savremenih filozofskih učenja o pravu, najdominantniju poziciju ima filozofija pravnog pozitivizma, odnosno filozofija pozitivnog prava. Njena osnovna bit ogleda se u odbacivanju prirodnog prava i njegovog poimanja pravde. U osnovi primarnih ideja ovog modernog mišljenja leži etički relativizam, koji vodi vrijednosno neutralnoj pravnoj nauci. Svoju pozitivistički usmjerenu filozofiju prava Radbruch zasniva

na stavu da se relativističko učenje u filozofiji prava razvilo kao antipod učenju prirodnog prava (Muhović, 2008: 16).

Jedan od korijena odbacivanja učenja prirodnog prava jest teorija spoznaje. Polazeći od te tvrdnje, Radbruch se poziva na kantov kriticizam, koji je pokazao da su forme kulture i prava apsolutne i opšte vrijednosti, dok je njihov sadržaj zavisian od empirijske zbiljnosti, pa je otuda relativan. U Kelsenovom, Radbruchovom i Weberovom pravnom pozitivizmu o pravnom relativizmu nalazi se etički relativizam, koji vodi vrijednosno neutralnoj pravnoj nauci.

Predstavnici filozofije pravnog pozitivizma i pozitivnog prava, Kelsen i Radbruch, ne osporavaju opravdanost i osnovanost postojanja filozofije prava. Naprotiv, oba autora smatraju da je filozofija prava značajna filozofska disciplina. Posebno je u tome jasan Gistav Radbruch, apostrofirajući da je filozofija prava jedan dio opšte filozofije. Međutim, Kelsen opravdava postojanje, ne samo filozofije prava, nego i opšte teorije prava predmet ove druge jest pravo i to onakvo kakvo je u zbilji, dakle pozitivno pravo. On dalje smatra da su ideje pravde i ideje prirodnog prava iracionalne ideje. Iako su neophodne ljudskoj volji i djelatnosti, one su nedostupne naučnoj spoznaji. To predstavlja središnji Kelsenovu misao. Njegovo učenje o pravno etičkom relativizmu ponavlja Radbruch, što i sam ovaj priznaje (Muhović, 2008: 17).

Razvoj filozofije prava

Filozofija prava predstavlja samo jedan segment višestoljetnog razvoja ljudskog mišljenja uopšte, znanja stečenog o socijalnom bitku i individuumu. Kao i sve druge vrste kulturne djelatnosti, tako i filozofija prava ima vlastitu istoričnost. Njena istoričnost daje bitnu karakteristiku filozofiji prava. Jer, u istoričnosti se ne prepoznaje samo bivstvovanje u vremenu, već i realni činioци koji determinišu prirodu filozofije prava. Prema tome, u njoj je istoričnost imanentna i neodvojiva je od nje. Ona je proizvod ljudskog mišljenja stvaranog i razvijenog tokom istorije individuumu i njegove prakse. To je Marks sjajno apostrofirao: istorija nije ništa drugo nego djelatnost čovjeka koji realizira svoje ciljeve.

Istoričnost filozofije prava podrazumijeva tri vremenske dimenzije: prošlost, sadašnjost i budućnost. Apostrofiranje tog bitnog značenja filozofije prava otvara mogućnosti i potrebu sveobuhvatnog zahvata misli, njene prošlosti i razvoja, njenog sadašnjeg stanja i njene bliske budućnosti. Samo tako se može spoznati njen stvarni karakter, značaj i sve ono što je određuje i što se s njom povezuje. Potpuno ili djelimično zanemarivanje toga nužno vodi stvaranju raznih stavova ili, blago rečeno, blijede slike o značaju, predmetu i zadatku filozofije prava. Ono što se danas smatra izgrađenom filozofijom prava označava samo nastavljanje razvoja mišljenja stečenog u praksi. Stoga je otua opravdano napisati da se bit razumijevanja filozofije prava nalazi u njenoj istoriji. Granicu u smislu istoričnosti filozofije prava predstavljaju Kant i Hegel (Muhović, 2008: 18).

Segmenti filozofije prava

Od svojih prvih početaka, a to se odnosi i na predmodernu i modernu filozofiju prava, ovu filozofsku disciplinu su pratili bitni sadržajni elementi - ontološki, saznanj i aksiološki. Drugačije napisano, unutarnju strukturu filozofije prava čine tri bitna segmenta, tri bitne i nerazdvojne komponente: ontologija prava, teorija saznanja prava i aksiologija prava. Ta struktura je konstantna, bez obzira na to što se javljaju učenja koja odbacuju ili stavljaju u sjenu prethodno učenje, što fizički nestaju mislioci pojedinih usmjerenja, što nestaje neko učenje s fizičkim nestankom njegovog utemeljivača. Ako se ovo ima na umu, onda su neprihvatljiva stajališta onih koji smatraju da filozofija prava nije stvorena kad i sama filozofija. Dugi opet, smatraju da ona nije stvorena samo unutar pravne nauke. Oni, za razliku od prvih, ne prave greške i ne zapadaju, kada je riječ o tome u zabludama, jer se mišljenje o pravu rađa davno, odnosno prije nego što je došlo do diferenciranja raznih oblika znanja i spoznaje, odnosno u onom razdoblju kada filozofija predstavlja vrhunac misli o svijetu, prema tome i čovjeku, što znači prije odvajanja i razvoja nauka i filozofije prava, kao posebne filozofske discipline. Prema tome, filozofija je kroz svoju kompleksnu istoriju zahvaćala područje prava. Međutim, ona ne može izgubiti dodir s pravom i pravnom naukom. S druge strane, pravna nauka uvijek se nužno treba okretati filozofiji i tražiti u njoj određena uporišta.

Apstrahira li se kompetentnost „specijaliziranih“ filozofa i „specijaliziranih“ pravnika i odnos prvih prema drugim i obrnuto, ispravno je tvrditi da se filozofija prava uvijek izgrađivala tako što se zasnivala na ontološkoj, saznoj i aksiološkoj problematici prava. Između tih sadržajnih segmenata postoji nužna i neraskidiva povezanost. Od stepena njihove izražajnosti zavisi i brži razvoj filozofije prava i očiglednija artikulacija i istraživanje filozofskoprave tematike. Stoga, bez obzira na to da li je riječ o filozofiji prava kao učenju o prirodnom pravu ili o filozofiji pozitivnog prava, uvijek se radi o tome da se filozofija prava nužno zasniva na pravnoj ontologiji, pravnoj teoriji spoznaje i pravnoj aksiologiji. Čak i jedan od najznačajnijih predstavnika filozofije pozitivnog prava, Gustav Radbruch smatrao je da ona nužno involvira ontološku, sazajnu i aksiološku tematiku. To se može konstatovati na osnovu njegove tvrdnje da se pravni sudovi o vrijednosti zasnivaju na spoznaji (Muhović, 2008: 20).

Još apostrofiranije mišljenje da filozofija prava sadrži ontologiju prava nalazimo kod Wenera Maihofera, koji pod uticajem filozofije egzistencijalizma, a posebno Jaspersove i Heideggerove, razvija egzistencijalnu ontologiju prava. Njegova filozofija o „prirodi stvari“ je interesantna zato što čini prvi najozbiljniji pokušaj renesanse prirodnog prava. Ona nužno sadrži i pravnu aksiologiju, jer njegovo filozofsko pravno učenje vrijednosti izvodi iz stvari. Za razliku od prethodnih mišljenja, filozofsko pravni pozitivizam Hansa Kelsena predstavlja najreljefniji primjer za spozajnu teoriju prava. Uprkos tome što postoje izražne razlike između pomenutih pozicija, ipak postoji jedna zajednička crta, a sastoji se u tome što insistiraju na cjelishodnosti, cilju prava. Treba imati na umu da je filozofija prava nastala istorijskim razvojem filozofije i pravne nauke, te specijalizacijom i diferencijacijom i drugih određenih znanja. U svim fazama razvitka filozofsko učenje o pravu imalo je i treba imati, naravno, predmet ili objekat onoga čime se bavi, dakle pravom. I druge naučne discipline, naprimjer teorija prava i sociologija prava, svoje istraživanje usmjeravaju na pravo. Taj segment istraživanja, pravo, ili, kako bi kazao Hartmann, načina bitka, kojima se bave odgovarajuće naučne discipline. Naravno, istorijskim razvojem filozofije i pravne nauke otkriva se značaj ontološke problematike ne samo za filozofiju prava, nego i za sve druge odgovarajuće naučne discipline i on se sve više manifestuje. S druge strane, stvorena su razna i oprečna shvatanja o tome šta je pravo, pa je otuda došlo do toga da se pojam prava

reducira na uže i izvedene termine, naprimjer ovih: pravna norma, pravno pravilo, zakoni etc. Svi ovi su ostavili snažan uticak na savremenu filozofiju prava, koja je razbila vjekovne iluzije i mistifikacije prava, metafizičke spekulacije o pravu, bitnom obilježju stare filozofije prava. Ova je razvila iluziju o pravu kao nekoj mističnoj supstanci, koja se nalazi izvan i iznad konkretne socijalne zbilje. Pravo je stoga bilo stavljeno uz bok sa religijom iz koje je dobijalo najveće impulse i često pojmljeno kao izraz metafizičke supstance. Savremena filozofija prava razbila je tu iluziju. Ona je, isto tako, razbila i vulgarne i naivne savremene predstave o pravu (Muhović, 2008: 21).

Savremena filozofija prava, za razliku od metafizičke spekulacije prava, okreće se socijalnoj zbilji, jedinom socijalnom prostoru na kome i u kome se pravo razvija. Ona je, naravno, tim činom morala da savlada i najvećeg svog protivnika - pravnu dogmatiku i to prvenstveno zato što je pravna dogmatika uronila u mnoštvo propisa. Međutim, svako zatvaranje u njih povlači za sobom velike antinomije da se pravo izdvoji iz socijalne zbiljnosti i zadobije opet karakter jedne specifične supstance.

Iz izloženog je primjetno da se u savremenoj filozofiji prava pojavljuje na prvom mjestu i nužno ontološka problematika. Ona se treba najtemeljitiije pozabaviti definisanjem samog bitka prava. Prema Husserlovom razgraničavanju različitih regiona (priroda, čovjek i istorija) postojanja, gdje svaki region postaje predmet posebne suštinske nauke koja se na njega odnosi, pravo bi pripadalo materijalnoj ontologiji. Materijalna ontologija je strogo apriorna nauka i treba svuda da čini temelj empirijske nauke koja se izgrađuje na istom području predmeta. Njena funkcija je izlaganje neposredno percipiranih suštinskih odnosa dotičnog regiona, njihovo podređivanje pod najviše suštinske rodove ili kategorije (naprimjer stvarnost, prostornost, uzročnost etc.) i izvođenje na njima zasnovanih, evidentnih stavova (regionalnih aksioma). Iznad regionalnih ontologija treba kao još osnovanija nauka da stoji formalna ontologija koja razrađuje sve formalne kategorije što se zasnivaju na suštini predmeta uopšte zajedno sa opšte percipiranim stavovima (univerzalnim aksiomima) koji se u njima sadrže.

Budući da su određivanja bitka prava veoma različita, to proizilaze dalekosežne posljedice po čitav određeni pravac. Stoga se savremenoj filozofiji prava otvaraju nemjerljive

moćnosti za istraživanje pojma prava i kritičkog analiziranja uvida do kojih su došle razne naučne discipline o pravu. Ipak, filozofija prava stoji u prednosti u odnosu na ove i to zahvaljujući dugoj i bogatoj istoriji postojanja i funkcionisanja prava.

Ništa manjeg značaja za savremenu filozofiju prava nije ni sazajna dimenzija. Ona predstavlja metod ove filozofske discipline. Šta znači metod jedne naučne discipline? Bez obzira o kojoj je nauci i naučnoj disciplini riječ, metod predstavlja ukupnost procesa saznavanja nekog problema, u našem slučaju prava, svih onih načina, sredstava i postupaka koji se pojavljuju i koriste pri istraživanju filozofskopravne tematike. U prethodnom izlaganju pokazano je da važnost ontološke problematike proizilazi otuda što se, zahvaljujući njoj, prepoznaje i identifikuje pravo u socijalnoj zbilji. Ontološka problematika, zapravo, čini opštu pretpostavku, jedan najvažniji i najelementarniji preduslov istraživanja predmeta, ne samo filozofije prava, nego i ostalih filozofskih disciplina. Bez obzira na razlike o shvatanjima predmeta i da li metod odgovara predmetu ili ne, treba imati na umu da postoji neksus između predmeta i metoda. Kao što predmet sam po sebi nameće odgovarajući metod, koji ne treba uvijek da znači da ovaj drugi odgovara prvom, tako se dešava i to da metod sa svoje strane utiče na predmet (Muhović, 2008: 22).

Budući da se u savremenoj filozofiji ne javlja jedno i jedinstveno određenje predmeta, nego se, naprotiv, njen predmet određuje na razne načine, pojavljuje se i pluralizam odgovarajućih metoda. Otuda svaki pravac, škola ili shvatanje, saglasno svojim bitnim svojstvima, otkriva uz to i specifičnosti metoda koji se koristi u istraživanju i razumijevanju prava u kontekstu filozofije prava. Stoga i nije teško zapaziti da se po metodu može jasno prepoznati o kakvoj je filozofiji prava riječ, odnosno da li se radi naprimjer o filozofiji pozitivnog prava, ili o onom pravcu filozofije prava u kojem dominira intencija renesanse prirodnog prava.

Mada su predmet i metod važni za filozofiju prava, njena unutrašnja struktura nužno implicira i njen sadržaj. Ovaj je predstavljen odgovarajućim znanjima, oblicima kojim se znanje prvenstveno artikuliše i uobličava. Sadržaj filozofije prava su filozofskopravni pojmovi, postavke i zakoni. Svojim sadržajem, ona otkriva prostore istraživanja, nudi rezultate i opravdava svoje mjesto u korpusu filozofskih i drugih naučnih disciplina. Njen

sadržaj omogućuje njeno razgraničavanje i povezivanje s teorijom prava i sociologijom prava. U tom sadržaju stoji i aksiološka tematika, mada se kod nekih mislilaca sadržaj filozofije prava ne svodi na ovu problematiku. Ona samo daje poseban obol filozofiji prava i po njemu se najneposrednije razlikuje od ostalih disciplina. Određene ontološke pretpostavke, međutim, vode sazajnim i aksiološkim pretpostavkama; jer je sadržaj filozofije prava onakav kakvim ga određuju dva prethodna momenta - predmet i metod (Muhović, 2008: 12).

Literatura:

1. Goran Vukadinović; Dragan Mitrović, Uvod u filozofiju prava, Univerzitet Novi Sad, Novi Sad, 2004.
2. Muslija Muhović, Filozofija prava, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2008.
3. Ljubomir Tadić, Filozofija prava, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.
4. Snežana S. Savić, Prilozi teoriji i filozofiji prava, Komesgrafika, Banja Luka, 2009.